

ZİRAAT, ORMAN VE HAYVANCILIĞIN İSLAHINA DAİR ZİRAAT VE FEN HEYETİ TARAFINDAN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNULAN BİR LAYİHA

*The Pleading Presented to Abdulhamid II By the Agriculture and
Science Committee on the Improvement of Agriculture, Forest
and Livestock*

İbrahim Caner TÜRK

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Erzincan.
icanerturk@erzincan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7204-4067

Özet

Bu makalede ele alınan layiha, bizlere Sultan II. Abdülhamid dönemi ziraat, orman ve hayvancılığına dair genel bir bilgi vermektedir. İlgili layihada ziraat, orman ve hayvancılığa ilişkin problemlerin tespiti yanında çözüm yollarına dair öneriler de ortaya konulmuştur. Söz konusu layiha Ziraat ve Fen Heyeti tarafından tespit edilen muhtelif konularda 32 başlıktan oluşmaktadır. Bu layihayı yazma gerekçesi Osmanlı ülkesinin her tarafını geliştirme ve servet haline getirecek fiili eserler ve kararların başlıcalarını ortaya koymak şeklinde dile getirilmektedir. Bu layiha bir ıslahat raporu olarak kabul edilebilir. Dönemle ilgili tespit edilen meseleler çoğunlukla rasyoneldir. Çözüm olarak sunulan teklifler de yine bu minval üzere uygulanabilir olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ziraat-Orman-Hayvancılık, Layiha, II. Abdülhamid.

Gönderim tarihi: 06.07.2022

Kabul tarihi: 24.08.2022

Abstract

The pleading discussed in this article gives us general information about agriculture, forestry and animal husbandry during the reign of Sultan Abdulhamid II. In the relevant pleading, besides the determination of the problems related to agriculture, forestry and animal husbandry, suggestions for solutions have also been put forward. The aforementioned pleading consists of 32 titles on various subjects determined by the Agriculture and Science Committee. The reason for writing this pleading is expressed as revealing the main works and decisions that will develop all parts of the Ottoman country and turn it into wealth. This pleading can be accepted as a reform report. The issues identified about the period are mostly rational. The proposals presented as a solution are also seen as applicable in this manner.

Keywords: *Ottoman Empire, Agriculture-Forest-Livestock, Layiha (Pleading), Abdulhamid II.*

Giriş

İlgili layihaya geçmeden önce layiha kavramı hakkında bilgi vermek icap eder.

Layiha Kavramı

Arapça asıllı bir kelime olan layiha “düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi” anlamına gelir. Osmanlılar lâyihayı rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü için kullanmışlardır. Rapor mahiyetindeki lâyihalar kendi içlerinde de birkaç gruba ayrılır. Bunların arasında belki en çok kullanılan ve bilineni ıslahat lâyihaları olup herhangi bir konuda düşünülen ıslahatın bir kişi veya daire tarafından kaleme alınmış metni ve belgesidir. Osmanlı tarihinde bu tür birçok lâyiha hazırlanmıştır. En meşhurları Tatarcık Abdullah

Efendi, Koca Yusuf Paşa, Abdullah Birrî Efendi, Sâdullah Enverî, Fâik Paşa gibi şahıslar tarafından yazılmış olanlardır.¹

Bu çalışmada ele alınacak layiha, rapor çeşidi olan layiha grubu içinde yer alan ıslahat layihalarına dahil edilebilir. Bu tür layihaların esas vasfı, bir konuda yapılması tavsiye edilen ıslahat önerilerini isteyen makama takdim etmiş olmalarıdır.

II. Abdülhamid Dönemi Layihaları

Sultan II. Abdülhamid(1876-1909) Osmanlı Devleti'nin en uzun süreli iktidarda kalan hükümdarlarındanıdır. Bu uzun süre aynı zamanda siyasî, askerî, idarî, iktisadî ve içtimaî pek çok meselenin var olduğu bir dönem olmuştur. Padişah bu meselelerin halli için devlet adamlarından kendisine çözüm önerileriyle ilgili layiha takdim etmelerini istemiştir. Hazinesinin yaşadığı sıkıntılar, bütçe açıkları, idarede yapılacak yeni düzenlemeler bu dönemin en dikkati çeken meseleleridir. Bu problemlerin halline dair teklifler için padişahın ıslahatların gerektiği alanlarda bir irade çıkardığı bilinmektedir. Buna istinaden padişaha farklı konularda yüzlerce layiha takdim edilmiştir.²

İlgili Layihanın Değerlendirilmesinde Takip Edilen Usul³

Layihaların günümüz alfabetine çevrilmesi ve değerlendirilmesi benimsenen bir usul olarak tercih edilmiştir. Bunların içinde Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen layihalar üzerine yapılan çalışmalarda eğitim-öğretim⁴ ve siyasi konularla ilgili olanlarının

¹ Mübahat Kütükoğlu, "Layiha", TDVİA, 27, İstanbul 2003, s. 116.

² Tuğba Aydeniz, "Mustafa Lütü Efendi Taraından Sultan II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Bir Layiha Üzerine Değerlendirmeler", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2021, Cilt 5, Sayı 2, s. 256.

³ Metin layiha kavramının izahı ve II. Abdülhamid dönemi layihaları hakkında bilgi verilmesinden sonra ilgili layihanın günümüz alfabetine çevrilmesi ve değerlendirilmesi şeklinde vücuda getirilmiştir.

⁴ İbrahim Caner Türk, "Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi Mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve İslah Edilmelerine Dair II.

yanında konu ayrımı olmaksızın genel bir çerçevede incelenen layiha çalışmalarının olduğu görülmektedir.⁵

İlgili Layiha

Bu makalede ele alınacak olan ve ıslahatname metni olarak değerlendirilebilecek ve ziraat, orman ve hayvancılığın ıslahına dair teklif, çözüm önerilerinin yer aldığı 29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883 tarihli layihanın ıslahat risalesi olduğu söylenebilir. Söz konusu layiha Ziraat ve Fen Heyeti tarafından Sultan Abdülhamid'e takdim edilmek üzere yazılmıştır. Bu yazıda, layihanın genel hatlarıyla tanıtımı yapılacaktır. Ayrıca layihanın muhtevasına dair verilen bilgilerden sonra değerlendirme amaçlanmıştır.

Layihanın Konu Başlıkları

Sultan II. Abdülhamid'e verilmek üzere yazıldığı anlaşılan layihada 32 başlık vardır ve 15 sayfadır. Layihanın konu başlıkları; Ziraat Mektepleri, Halkalı Baytar Mektebi, Numune Tarlaları, Zabita-i Sıhhiye-i Hayvaniye, Cemre Hastalığının Telkihi, Filoksera İleti, Hububat Tohumlarının Islahı, Pamuk Ziraati, Pirinç Ziraati, Patates Ziraati, Kolza, Kök Boya, Hind Yağı Tohumu Ziraati, Tenbakü Ziraati, Sebze İcnasının Islahı, Alfa, Bağcılığın Tezyiden Vekayesi, İpekböcekçilik Sanatı, Ala Yağ ve Peynir İmali, Meyve ve Sebze Kurutmak Usulünün Tamimi, Gül fidanları Yetiştirilmesi, Çay Mahsülü, Kahve Ziraati, Limon ve Portakal Ağaçlarına Ariz Olan Hastalığın Tedavisi, Yabani Zeytun Ağaçları, Ormanlar, Mantar Meşesi, Okaliptus Ağacı, Söğüd Ağacı, Ziraat İstatığı, Ziraat Heyet Fenniyesinde Bir Muhasebe Masası Teşkili, Ziraat Müfettişleri ve Muallimler Nizamnamesi şeklindedir.

Abdülhamid'e Sunulan Bir Layiha", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 54, Erzurum 2015, s. 713-726.

⁵ Aydeniz, a.g.m., s. 254.

Layihanın Ne Maksatla Kaleme Alındığı, Muhtevası ve Nereye Sunulduğu

Layihanın başında ne maksatla kaleme alındığına, muhtevasına ve nereye sunulduğuna dair bir giriş vardır.

Buna göre: Ziraat, Orman ve Maadin idarelerinin birleştirilerek nezaretin ziraate taalluk eden cihetinin şu anki gelişmesi ve geleceğini temin ile Osmanlı ülkesinin her tarafını geliştirme ve servet haline getirecek fiili eserler ve kararların başlıcalarını ortaya koymak üzere Ziraat Fen Heyeti Başkanlığı tarafından Sultan II. Abdülhamid'e sunulmak üzere bu layiha tanzim edilmiştir. Osmanlı ülkesinin ziraatçe gelişmesi, ziraate aşına adamlar yetiştirilmesi ve bunlar marifetiyle yeni ziraat kaidelerinin yayılması ve yeni ziraat alet ve edevatlarının kullanılmasının umumileştirilmesiyle bir taraftan mahalli sebze tohumlarının ıslahı ve henüz ziraati bilinmeyen ve bilinip de yayılmayan bazı faydalı bitkilerin ortaya konulması ve çoğaltılması, ziraat usullerinin ve ahalinin elindeki hayvan cinslerinin ıslahı ve hangi mahallerde ziraatin ve hayvanların hangi kısımlarının ıslahının faydalı olduğu anlaşılacak üzere ziraat istatistikleri ve haritaları vücuda getirilerek bunların alınacak malumata göre icap eden yerlerde numune tarlaları ve numune ahırlar ve süthane ve peynirhane ve ipekböcekhaneleri tesisi vesaireye bağlı bulunduğundan bu teşebbüsler ve icraatlara işaret edilmiştir.

Daha sonra da icraat ve teşebbüsler teker teker arz ve beyan olunmaktaydı.

1. İlgili Layiha Metni

İlgili layiha metni şu şekildedir:

1.1. II. Abdülhamid'e Ziraat Ve Fen Heyeti Tarafından Sunulan İslahat Layihası⁶

Kuvve-i kerametnümayı irfan şahanelerinin ihata-i külliye-i kemalatına burhan olmak üzere ziraatle orman ve maadin idareleri bittevhid teşkili makrun müsaade-i seniyye-i mülükaneleri buyurulan nezaret her dakika hayatını atebe-i hümayunlarına arz hidemat-ı abidaneye hasr etmeği akdes vecaibden bilmiş olan kullarına ihsan buyurulmuş olmasından dolayı abd memlûkleri de pertev zekayı şehinşahilerden istinare-i feyz ederek iradat necah-ı ayat hasrvanelerine kemal tabiyet benganemden aksam nezaretin umur mühimme-i ziraata taalluk eden cihetinin terakkiyat-ı haliye ve istikbaliyesini temin ile mahaza semere-i lütuf hissiyat bahşa-yı seniyyeleri olarak memaliki mahrûse şahanelerinin her canibi mezraa-i terakki ve servet haline getirecek asar-ı fiiliye ve makarranın başlıcalarını natık ziraat heyeti fenniyesi riyaseti tarafından tanzim edilmiş olan layiha-i muhtasarayı tahaddis inayet hazreti velinimet a'zamileri için berveche-zir arz ve takrire ictisar eyledim.

Memalik-i mahrûse-i şahaneleri ziraat ve felahatince dilhah mealî iktinah hazret hilafetpenahileri üzere terakkiyatı mukteziyeh usulü evvel emirde fen ziraate aşına adamlar yetiştirilmesi ve bunlar marifetiyle kavaid-i cedide-i ziraatın intişar ve alat ve edevat-ı cedide-i ziraiyye istimalinin tamimi ile bir taraftan hububat ve sebzevatı mahalliye tohumlarının ıslahı ve henüz ziraati malum olmayan ve malum olub da pek de intişar etmeyen bazı nebatat-ı nafianın ihdas ve teksiri ziraati vezayii ziraiyenin ve hayvanat-ı metnua-i ahaliyenin ıslah icnası ve hangi mahallerde ziraatin ve hayvanatın hangi kısımlarının ıslahı mucib faide olduğu anlaşılmaq üzere ziraat istatistikleri ve haritaları vücuda getirilerek bunların alınacak malumata göre icab eden yerlerde numune tarlaları ve numune

⁶ Ziraat, Orman ve Hayvancılığın İslahına Dair, Ziraat ve Fen Heyeti'nin Layihası, BOA.YY.EE., 12/26(29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

ahırları ve süthane ve peynirhane ve ipekböcekhaneleri tesisine vesaireye mütevakkıf bulunduğundan teşebbüsât ve icraat-ı vakıa şu maksadların husulüne hasr edilmiştir.

Müstağni-i arz ve beyan olduğu üzere makasid-ı maruzanın mabe'l-husulü umur ziraat için derece-i kafiyyede tahsisat olup her ne kadar şimdiye değin vukubulan teşkilat ve inşaat ve icraat-ı ziraiyye yolunda vukua gelen masarifi ziraat bankasından tesviye olunmuş ise de bu babda birçok muhaberat ve banka meclisince uzun uzadıya müzakerat cereyan ederek işler bi-t-tabî' ve bi-z-zarure düçar te-hir olmuş ve halbuki ziraat bankası nizamnamesi hükmünce bankanın sülûsan temtii(faydalandırılması) terakkiyat-ı ziraiyye ve islahat-ı hayvaniyyeye muhtass ve umur mühimme-i ziraat nezarete mufavvaz olduğuna göre bu yolda icab eden sarfiyatın dahi usul ve nizamı dairesinde doğrudan doğruya nezaretçe icrası tabiat maslahat icabından bulunmuş olmasıyla hükmü nizamın temin etmiş olduğu muhassasat-ı ziraiyyenin sülûsan temtiatı nisbetinde olmak üzere bankadan ifrazıyla ma-vaz' lehine sarfi zımında nezarete i'tası olbabda taraf-ı benganemden evvel ve ahir vukubulan işar üzerine Bâb-ı Âliyece de karin tensib olarak bi'l-istizân irade-i seniyye-i cenabı cihanbanileri olmerkezde sahifepirayı sunuh ve südur buyrulmuştur ki saye-i i'tilavaye-i hazret kîtîsitânilerinde ziraat umuruna sarf olunmak üzere üçyüz dokuz ve on seneleri için elli beş bin kûsür lira raddesinde muhassasatı icab etmiştir. Gerçi şu muvaffakiyet zikrolunan üç yüz dokuz senesinde emr mühim ziraat hakkında cilve kersaha-i vuku olan teşebbüsât ve icraatın heman en müehhiri gibi ise de bunların ruhu hükmünde ehemmiyet fevkaladesi olmak hasebiyle tebriken icraat-ı saireye takdim olunmuştur.

İcraat ve teşebbüsâtı saireye gelince bunlar dahi ber-vech-i zir yegan yegan arz ve beyan olunur.

1.1.1. Ziraat Mektepleri

Bimena teala saye-i terakkiyatvaye-i hazret hilafetpenahilerinde ileride ziraatçe ehemmiyetleri olan diğer vilayatta dahi küşad olunmak(açılmak) üzere Selanik ve Hüdavendigâr'da birer ziraat

ameliyat mektebi tesis olunmuş ve bu dahi memaliki şahanelerinde(Osmanlı ülkesinde) fen dairesinde ameliyatı ziraiyyeye aşına adamlar yetiştirilmesi ve mesela ziraatın ıslahıyla beraber müstehsilat-ı hayvaniyenin hüsn i'mali ve böylelikle istifade-i umumiyenin had matluba isali(ulaştırılması) maksadı aliyesine mebni bulunmuş(dayandırılmış) olmasıyla bu maksadın biran evvel hız arayı husul olması ne derecelerde arzu olunur ahvalde idüğü vareste-i külf-i arz ve izah olub leelhamd bu dahi kısmen olsun pezirayı husul olmuş(kabul edilmiş) yani Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde ikmal tahsil ile şehadetname alan çend(birkaç) efendi mektepten çıkar çıkmaz usul-u cedide-i ziraatın erbabı merakı ve terakkiyatı ziraiyyenin müsetafi bulunan bazı çiftlikler ashabı bunları kendi çiftliklerine nazır tayinine kemal tehalükle(istekle) şitab ederek(acele ettirilerek) kavaidi fenniye ziraatın icrayı tatbikatına müsaraat(teşebbüs) etmişlerdir ki bu hal memaliki şahanelerinde ashab arazinin bazı kütahbinan(kısa görüşlü) ahalinin akval butlan(boş sözleri) iştimaleri(şamil olmaları) vecih ile usul kadime üzere icrayı ziraatte Pâ-bercâ(daim, baki) yı sebat ve ısrar olmayıp fevaidi müslime olan usul cedide-i felahata(yeni zirat usullerine) dildade(gönül vermiş) olduklarına dal bulunmuş ve işbu mekteplerin vaktiyle yapılmış olan programlarınca bazı nevakıs(eksiklikler) görülerek bunlar ise tedrisatın suret-i matlubede(istenilen surette) icrasına mani görüldüğünden mezkûr programlar derslerce bihak mucib istifade olacak bir surette tadil edilmiştir(değiştirilmiştir). Halkalı Ziraat Mektebi'nin sureti idaresi bir güne talimata tabi olmadığından talimat-ı dahiliye tanzim ve mevki' icraya vaz' olunmuş ve bu mekteb ve ders programlarının bazı nevakısı ikmal olunduğu gibi Orman Mektebi ders programları icabı hale muvafık olmadığı cihetle talebenin tahsilleri yolunda olmayıp binaenaleyh bunun tesisindeki maksad-ı ali-i cenabı mikdarileri istihsal olunamamakta(elde edilememekte) olduğu görülmesine ve orman talebesiyle ziraat talebesinin durusu yekdiğerine muvafık olmakla beraber orman talebesinin orman yetiştirilecek bir mevkide çalıştırılması tezayid istifadelerini badi olacağına mebni(sebeb

olacağına binaen) mektep mezkûrun Halkalı Ziraat Mektebi ile tevhid idaresi(birleştirilerek idaresi) tensib olunarak(uygun görülerek) bi'istizan irade-i seniyye hazreti şehriyarileri dahi olmerkezde şerefmüteallik buyrulmuş ve ber mantuk emruferman hümayun mülükaneleri icabı icra olunmuştur.

1.1.2. Halkalı Baytar Mektebi

Halkalı Baytar Mektebi'nden geçen sene on altı talebe bi'istihdam icazetname almış ve bunların memaliki şahanelerinde umuru mülkiye-i baytariyede istihdam olunmaları mekteb-i mezkûrun teşkilindeki maksadı ali-i husrevaneleri icabından bulunmuş olduğundan ve meriyil-icra bulunan(icraata konulan) Mülkiye Baytar Nizamnamesi ise mekteb- mezkûrdan çıkacak olan baytarların ba'delistihdam sureti terakki ve taltifleri hakkında bittabi mevadd lazimeyi(lazım olan kanunları) şamil olmadığından muma-ileyhimin sunufiyle vazifeleri hakkında kaleme alınub babı aliye takdim olunan layiha-i nizamiyenin mer'iyet ahkâmına(geçerli hükümlerine) irade-i seniyye-i hazreti şahinşahileri şerefsüdur buyurulmuştur.

Mekteb-i mezkûr şehirden baid(uzak) olmaklığından oraya hayvan götürüp tedavi ettiren olmadığı cihetle talebe ameliyat öğrenememekte olduğuna mebni bunların matlub aslı olan ameliyat cihetinde layıkıyla müstefid olmaları(faydalanmaları) için mekteb-i mezkûrun İstanbul'a nakli kararlaştırılıp olvecihle icrayı icabına irade-i seniyye hazreti hilafetpenahileri şerefmüteallik buyurulmuş olmakla mantuk münifine tevfikan(yüce sözlerine uygun olarak) icabının icrası için mahal mahsus intihab edilerek(seçilerek) keyfiyet Bâb-ı Ali'ye arz ve istizan olunmuştur.

1.1.3. Numune Tarlaları

Kavaid-i cedide-i ziraatın(yeni ziraat kanunlarının) fi'len irae muhsenatı maksad(fiilen güzel maksadlar göstermesi) aliyesiyle tesis olunmuş olan Sivas, Konya, Halep, Erzurum, Adana numune tarlalarının bidayet tesislerinden(kuruluşlarından) beri görülüp netayic-i matluba husûlüne mani olageldikte bulunan nevakısın ikmaline başlanmış yani Sivas numune tarlası civarında icaresinden ve

yolcuların bend edecekleri hayvanat gübrelerinden istifade olunmak için bir han inşa ve eşcar müsmire(meyve ağaçları) bahçesi tesis olunmakla beraber süthane tevsii' ve bir tereyağ makinesi irsal olunmuş ve sütlerinden yağ ve peynir imal edilmek üzere mevcut olan ineklere ilaveten Erzurum'dan iki inek mubayaasına(satın alınmasına) mezuniyet verilmiştir. Erzurum numune tarlası arazinin derece-i kafiyede tevsii(genişletilmesi) için iktiza eden arazi ilave-i iştira(satın alınması) ve ebniyesi(binasi) inşa olunmak üzere bir komisyon teşkili vilayete yazılmış ve Konya numune tarlasına dahi su isalesi ile arazinin tevsiiine ve binasının noksan olan cihetlerinin ikmaline teşebbüs olunarak buna mükabil tahsisat ibtidaiyyeye almış bin kuruş daha zam edilmiş ve Halep numune tarlasında mahallinin cins bakarından(sığırlarından) bihakkın istifade olunabilmek üzere nisfi(yarısı) yağ ve peynir imalinin ahaliye iraesii(gösterilmesi) zımında bir süthanenin vücuda getirilmesi dur-dest(ulaşılması zor) olup Adana numune tarlası ebniyesinin dahi burada tadil edilen planı vecihle tevsii için masarifi ibtidaiyye on sekiz bin kuruş zam olunmuştur. Ankara'da numune tarlası için alınan arazi matluba muvafık olmadığından bunun fûruhatıyla(satışıyla) mahallinin ehemmiyeti fevkaledesi bulunan tiftik keçilerinin magbut cihaniyan olan(dünyaca imrenilen) mahsullerine bir müddetten beri İngilizlerin Ümit Burnu'nda yetiştirdikleri Tiftik keçileri mahsulatıyla edilegelen rekabetin tedricen olsun önünün alınması kavaid-i fenniye dairesinde ıslah icnasıyla(cinslerin ıslahıyla) muktedir çobanlar yetiştirilmesi için numune tarlasıyla beraber bir numune ağılı tesisi zımında arazi taharrisii için mahalline yazılmış olduğu gibi Suriye numune tarlası arazisi dahi ziraata salih olmadığından bunun dahi satılarak numune tarlası ittihazına elverişli diğer arazi mübayaa edilmek(satın alınmak) ve İzmir ve Manastır'da numune tarlaları ve İzmir'de bir numune çiftliği tesisi için kezalik arazi intihab olunmak(seçilmek) üzere keyfiyet vilayetlerine ve ziraat müfettişlerine işar kılınmış(yazılmış) ve Edirne'de ziraat mektebi küşad olunmak(açılmak) üzere akdemce(daha önce) tarafı bahirü'l-mecd veşşeref hazreti şehriyarilerinden ihsan buyrulmuş olan arazi nasılsa şimdiye kadar

oradaki islahhaneye terk edilerek bundan ziraatça istifade olunamamış olduğuna ve Edirne Vilayeti'nin ziraat nokta-i nazarınca ehemmiyeti der-kâr olup(aşıkâr olup) buna nispetle ikinci derecede bulunan sair bazı vilayat şahanelerinde numune çiftlik ve tarlaları tesis olunmuş olduğu halde orada böyle bir şeyin vücuda getirilmemesi mugayir maksad(maksada aykırı) meali mirsad tacdarileri görüldüğüne binaen arazi-i mezkûrenin(zikredilen arazinin) ziraatçe ahaliye numune nümâyı terakki olması için(gelişme için örnek gösterilmesi için) numune çiftliği ittihaz ve teşkili zımında nezarete terki babı aliden vilayet müşarileyhimaya işar olunmuş ve bimene teala orada dahi sureti mükemmelede bir numune çiftliği tesis olunacağı der-kâr bulunmuştur.

1.1.4. Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye

Memaliki şâhânelerinde cabeca(yer yer) zuhur ile birçok telefat ve zayıatı mucib olagelmekte bulunan ilel-i sâriye(bulaşıcı hastalıklar) ve mestuliye-i hayvaniyenin men' vukuu maksadıyla zabıta-i sıhhiye-i hayvaniye nizamâtı tanzim üzere riyaset bendegânımda ümera ve zabitan baytariyeden mürekkeb bir komisyon teşkil olunmuş ve işbu komisyon her hafta içtima ile icrayı müzakerat etmekte olduğu gibi zabıta-i mezkûre müfettişliğinde istihdam olunmak üzere Fransa'dan Mösyö Fiyatr namında biri celb edilerek ifayı vazifeye bedae eylemiş(başlamış) ve mezkûr komisyona aza sıfatıyla devam etmekte bulunmuştur. Hüdavendigâr Vilayeti'nde hayvanat hastalıklarının men' vukuu için ileride vilayat saireye dahi tamim edilmek üzere zabıta-i sıhhiye-i hayvaniyenin işbu üç yüz on senesinden itibaren mevki icraya vazı muktezayı irade-i seniyye hazreti zillullahilerinden olub fakat bu babda dikkatiyle yapılab Bab-ı Âli'ye takdim ve meriyyet ahkâmına(geçerli olan hükümlere) irade-i seniyye mülükaneleri şerefmüteallik buyrulmuş olan talimatı esasiyenin bazı mevaddı(madeleri) Dersaadet'e hayvanat sevk ve idhalini tasib edeceği(zorlaştıracığı) anlaşılmasından dolayı talimatı mezkûre salif-üz Zikr(yukarıda zikredilen) komisyonda tadil ve tekrar Bab-ı Âli'ye takdim olunduğu gibi bunun icab ettiği muamelatın suver-i

icraiyesi(icra suretleri) hakkında beş kita talimat-ı dahiliye ve tesisi icap eden tehaffuzhane(tabakhane) masarfi ve istihdamı lazım gelen tahsildarlar ve gardiyanlar maaşatı ve pulurbizator vesair alat ve edevatı baytariye bedelatı için masraf defteri tanzim olunup bu defter dahi Bab-ı Âli'ye takdim olunmuş ve zabıta-i mezkûrenin zikr olunan vilayette ber mantuk emrûferman hümayun mülükaneleri bu sene ibtidasından itibaren mevkii icraya vazı zımnında Halkalı Baytar Mektebi'nden neşet ettikleri(çıktıkları) kısmı mahsusunda arz olunan talebeden on ikisi ile askeri baytarlardan iki zat tayin ve i'zam olunmuştur(gönderilmiştir).

1.1.5. Cemre Hastalığının Telkihi(Aşılınması)

Cemre hastalığının meşhur Mösyö Pastör'ün usulü üzere telkihi mucib menfaat görüldüğü halde bu usulün tamimi zımnında evvel emirde Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde tecrübesinin icrası muktezayı irade-i hikmetade-i hazreti mülûkdarilerinden olmasına ve illeti mezkûrun ol vecihle telkihi mucip menfaat olduğu tahkik kılınarak madde-i mulkaha buraca vücuda getirilinceye kadar şimdilik mumaileyh Mösyö Pastör'ün mamulünden her sene mevsim telkih olan nisan ve mayıs zarfında icabı kadar aşu kalemleri celb edilmek suretiyle telkihata ibtidar olunması kararlaştırılarak keyfiyet Bab-ı Âli'ye ledel işar ol vecihle icrayı icabı izbar olunmuş(yazılmış) ve mumaileyh Mösyö Pastör'ün mamülü imalatdan ve taze cinsinden bir kalem madde-i mulkahanın fiyatıyla sureti irsali Paris sefareti seniyyelerinden istifar olunması üzerine varid olan(gelen) cevabnamede bu babda malumatı tazime i'ta olunmuş olmasıyla bunun için yirmi koyun ve on bargir ve inek ve dana ve öküz mübayaası ve iktiza eden madde-i mülkaha ile sırınga ve iğnelerin celbi için icap eden mebalîğın sarfı hususunun Bab-ı Âli'den istizanı derd-dest bulunmuştur(izin alınmıştır).

1.1.6. Filoksera İlleti

Mukaddema(evvelce) Dersaadet(İstanbul) civarlarında zuhur eden Filoksera illeti müahharan(bilahare) Aydın Vilayeti'nde dahi sernüma olarak(yayılarak) tevsi' daire-i sirayet ve hasar eylemesine ve bu illetin

men' tevsi ve intişarı maksadıyla (genişleme ve yayılmasını engellemek maksadıyla) akdemce yapılub merilicra bulunan Filoksera Nizamnamesi mevadd mündericesi (maddeleri içeriği) ise iktizayı hal ve maslahatla mütevaflık ve mütekâfi (lazım gelen faydaya uygun ve denk) olmasına mebni nizamname-i mezkuru tadilen bir nizamname layihası tanzim ve Bab-ı Âli'ye takdim olunmuş ise de pek mufassal (ayrıntılı) olduğu için ve ihzarı (hazırlanması) zımında iade edilmiş ve ona göre ikinci defa olarak muhtasaran (kısaltılmış olarak) tanzim olunan Filoksera Nizamnamesi Layihası Bab-ı Âli'ye takdim kılınmış ve bunun suver-i icra-yı ahkamı için iktiza eden talimat layihası derd-dest tanzim bulunmuştur.

Aydın Vilayeti'nde illeti mezkûrenin tahrip ettiği bağların bu illete mütehammil Amerika asma fidanlarıyla tecdidi ve yeniden ihdas olunacak bağlara bu fidanlardan garsı (dikilmesi) zımında icap eden fidanlar yetiştirilmek üzere mukaddema İzmir'de tesis olunan Amerika asma fidanlığı ihtiyacatı mahalliye nispetinde tevsi' edildiği gibi Manisa'da dahi başkaca on dört dönümlük bir Amerika asma fidanlığı vücuda getirilmiş ve bu fidanlıklardan mahalli bağlarına yüz bini mütecaviz fidan tevzi ve ita varen köyünde kain fidanlıktan dahi elli bin kadar fidan ba's (gönderilmiş) üsera olunmuştur (teslim alınmıştır).

1.1.7. Hububat Tohumlarının Islahı

Geçen sene irade-i seniyye-i hazreti hilafetpenahileriyle Avrupa'dan celp edilen ve vilayata ve numune çiftlik ve tarlalarına irsal olunmuş olan buğday, yulaf, arpa, çavdar, mısır vesaire tohumları ekser mahallerde zer' edilerek netayic-i matluba istihsal (istenen netice elde edilmiş) ve alınan numuneleri irsal olunmuştur. Bunlardan birinci derecede Selanik Numune Çiftliği'nde ve ikinci derecede Hüdavendigâr Numune Çiftliği'nde vilayetin bazı yerlerinde ziyade mahsül alınıp diğer bazı vilayetlerde havaların ademi müsaadesinden naşi bir kısmının zer'i bu seneye ta'lik edilmiş olduğu muhaberat-ı vakıadan anlaşılıb mamafih takibden hali kalınmamakda olduğundan bunların dahi netayici istihsal olunacağı derkar bulunmuştur.

1.1.8. Pamuk Ziraati

Balada arz olunan hububat tohumları meyanında Memaliki Şâhânelerinde teksir ziraati ehemmiyet fevkalade tahtında bulunan pamuk tohumundan dahi celbi ve fakat bunun gayet ince telli olan ve fabrikalardan külliyyetle istimal olunan ve mahsuldar bulunan cinslerden intihabı lazım geldiğinden tahkikat tatbikatı lazime bilicra Amerika'da yetişen ve Memaliki Şâhâneleri iklimi ile imtizaç edeceği(uyuşacağı) haber verilen on cins kadar pamuk tohumları celb ile numune çiftlik tarlalarında vilayetlerin sair mahallerinde zer' ettirilmiş ve Selanik ve Halep'te pek güzel mahsul verdiği mahalleri işaretinden anlaşılmiş olduğu gibi diğer mahallerde zer' olunanlar hakkında dahi takibatı lazime icra edilmekte bulunduğundan kariben netayici muntazıra(beklenen netice) istihsal olunacağı me-mul ve pamuk ziraatinin suveri icrasına dair malumat-ı mükemmele-i mahalliyeye olmadığından bu babda dahi bilhassa bir risalenin tanzim ve tabıyla ahaliye tevzii(dağıtılması) derd-dest bulunmuştur.

1.1.9. Pirinç Ziraati

Pirinç ziraati vasi' olan ve hevası vahim(ağır) bulunan yerlerde dahi icra olunur ise fevaidi azimeyi mucib olacağı tahkikat ve tedkikat ve mütetabiadan(birbiri ardınca gelen araştırmalardan) anlaşılmiş ve bu suret bilmuharebe ziraat müfettişleri taraflarından vukubulan işar ile de teyid ederek birçok yerlerde bu ziraat-ı nafia cari iken hevayı ihlal ettiği mütalaasıyla men edildiği dahi cümle-i müstahbiratdan bulunmuş olmağla bu mahsul kesirü'l-menafiin Memaliki Şahanelerinde tevsî' daire-i ziraati ve binaenaleyh serveti mahalliyenin tezayidi için Avrupa'da meri bulunan(kabul gören) pirinç ziraati hakkındaki nizamât celb ve tetbi' edilerek hevayı tevhim etmeyecek surette pirinç ziraati hakkında bir nizamname layihası tanzim olunmuştur.

1.1.10. Patates Ziraati

Patates hem mugaddi(besleyici) ve hem de kesirü'-mahsul ve sehlü'l-husul olduğu gibi erken yetişen cinsi kuraklığın tesiratından masun idiğünden ve Memaliki Şahanelerinin bazı cihetlerindeki mezruatgah

mevsim seyfin(yaz mevsiminin) şiddet hararetinden gah mevsim şitanın(kış mevsiminin) şedaidi bürudetinden(şiddetli soğuşundan) yanub bu ise ara sıra asar kahd(kıtlık) ve galarümna olmasını(pahalı olmasını) mucib olmakla bulunduğundan hüdaneğerde(Allah göstermesin) bu misüllü ahval vukuunda tesirat eylemesi görülmemek üzere Avrupa'da erken yetişir nevilerden on dokuz bin kıyye-i cedide patates celb edilerek ahaliye tevzi olunmak ve numune tarlalarında zer' ettirilerek teksir edildikten sonra yine ahaliye dağıtılmak üzere Erzurum, Trabzon, Sivas, Konya, Ankara, Halep, Adana, Suriye, Hüdavendigâr, Selanik vilayetlerine ve Dersaadet civarlarına ve Bozcaada'ya gönderilmiştir.

1.1.11. Kolza

Avrupa'da bilhassa Romanya'da yetişüb kolza tabir olunan nebatdan istihsal olunan yağ tenviratda(aydınlatmada) kullanıldığı gibi küsbesiyle dahi hayvanatı karine tagdi ettiği(beslendiği) için Avrupa'da ziyadesiyle revaciyab bulunduğundan(revaç bulduğundan) bunun icabı kadar tohumunu getirtilerek İzmir, Hüdavendigâr, Selanik, Adana, Halep, Beyrut vilayetleriyle Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'ne irsal olunmuş ve Hüdavendigâr Numune Çiftliği'ndeki pek güzel mahsül vererek Erzurum'da dahi yetiştirilmek üzere icabı miktar tohumunu oranın numune tarlasına da gönderilmiş vesair mahallerde zerinden hasıl olacak netice müteakip ve istihsal olunacağı derkar bulunmuştur.

1.1.12. Kök Boya

Kökboya tabir olunan nebatın evvelce sürümü olduğu için Aydın Vilayeti'nce ziraatına ehemmiyet verilmiş ve bundan beş yüz bin liralıktan mütecaviz hasılat alınmış iken müehhiren alzarın namıyla bir nev' boya tertib olunup ehveniyeti(ucuzluğu) hasebiyle zikr olunan kök boyayı revacdan iskat etmiş ise de bunun rengi bir iki senede solduğu tecrübe-i sabit olmasından dolayı bazı fabrikalar tekrar kök boyayı isti'male başlayarak binaenaleyh vilayet-i mezkûrece bunun tekrar ziraatına teşebbüs olunduğu ve bu sene iyice mahsul alındığı istihbar kılınmış olmasıyla nebat mezkurun tevsi' ve ta'mim ziraati

içün vilayeti mezkûrece ziraati ne vakitten beri malum olup evvelce ne raddede velyevm(bugün) ne derecede olduğu ve en ziyade memaliki ecnebiyenin nerelerine sevk ve ihraç olunmakta bulunduğu vesair cihetleri vilayeti mezkûre ziraat müfettişliğinden isti'lam ve istizah olunmuş(bilgi ve izahat istenmiş) ve alınacak malumata göre mahsul nafi' mezkûrun(zikredilen faydalı mahsulün) dahi mahallince teksirine ve iklimi müsaid olan sair vilayat şâhânelerinde ihdas ziraata teşebbüs olunacağı derkar bulunmuştur.

1.1.13. Hind Yağı Tohumu Ziraati

Ba irade-i seniyye hazreti hilafetpenahileri Avrupa'dan celb olunan hububatı mütenevvia(muhtelif hububat) tohumları meyanında Hind Yağı Tohumu dahi celb edilerek Selanik Numune Çiftliği'nde zer' ettirilmiş ve on dönümlük bir tarladan bin beş yüz kıyyeyi müteceviz fevkaleda mahsul alınmış olup şundan mahsul-i mezkurun dahi vilayetde diğer mahallere dahi ta'mim ziraatinden menfaati azime hasıl olacağı istidlal olunmuş(delillendirilmiş) ise de ahali bunun ziraatıyla ülfet etmediği(alışmadığı) cihetle şimdilik bittabi' mubayaasına rağbet etmeyeceğine mebni zikr olunan mahsülün fûruhatı(satışı) kabil olmayacağından münasip mahallerde zer' ile teksir edilmek üzere bin kıyye kadarının meccanen ziraa tevziini Selanik Vilayeti'ne işar olunmuştur.

1.1.14. Tenbakü Ziraati

Tenbakü mahsülü revaçlı olduğundan yetiştirilmesi zira'ca mucib menafi-i kesire(çok menfaatli) olacağına mebni iklimi yetişmesine müsaid olan Aydın Vilayeti ile Girid ceziresinde zer' edilmek üzere Bağdat'tan Şiraz ve İsfahan cinsinden mikdarı kafi tohum celb edilerek vilayet ve cezire-i mezkûreye sureti zeri ve tımarı hakkında tarifetname ile beraber irsal olunmuştur.

1.1.15. Sebze İcnasının(Cinslerinin) Islahı

Cezayir-i Bahr-i Safid vilayetiyle⁷ sair sebze yetiştirmeye istidadı olan bazı mahallerde husule gelmekte olan sebzевatın cinsleri gayet fena olduğundan matlub vecihle istifade olunamamakta olduğu bittahkik anlaşılmağla bunların islah icnasıyla teksir menafi edilmesi için gerek Avrupa'da ve gerek Memaliki Şâhanelerinin bazı cihetlerinde yetişmekte olan ala sebze tohumlarından icabı kadarı celb edilerek numune çiftlik ve tarlalarıyla İstanbul civarlarına ve vilayeti mezkûreye irsal olunmuştur.

1.1.16. Alfa

Alfa tabir olunup gerek hal tabiinde ve gerek boyadılarak sepetçilik ve hasırcılık ve süpürgecilik ve kunduracılık ve çiçekçilik sanatlarında ve işlenerek ip ve halı vesair örgülü işlerde ve kağıdda isti'mal olunan ve Trablusgarp vilayetinde hüdayi-i olarak kesret üzere husule gelmekte olan nebatın vilayet mezkûrede teksir ve islahıyla tevfir menafii(faydalı bir şekilde artırılması) için tertib ve neşri mutasavvir olan(tasavvur eden) risaleden dolayı mahsulü mezkûrun miktarıyla ne yolda toplanub ondan sonra ne yapılmakta olduğuna ve fiyatına ve sarfiyatı dahiliye ve ihracatına vesairesine dair iktiza eden malumatın it'ası hususunun Trablusgarp Vilayeti'ne işarı Bab-ı Âli'ye izbar olunmuş(yazılmış) alınacak malumata göre risale-i mezkûrenin tertib ve neşri ile mahsul nafi mebhusun vilayeti mezkûrede teksiri esbabının istihsaline müsâraât olunacağı(teşebbüs edileceği) derkar bulunmuştur.

1.1.17. Bağcılığın Tezyiden Vekayesi

Fransa hükümeti Memaliki Mahruse-i Şâhanelerinden gönderilmekte olan kuru üzümüne ağır gümrük resmi vaz' eylesmesinden naşı bunlardan ihracat kabil olamadığından bağ mahsulü asla para etmediği cihetle

⁷ 1864 yılında kabul edilen Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile kurulan vilayettir. Biga, Midilli, Sakız, Rodos, Kıbrıs ve İstanköy Sancaklarından oluşan vilayetin merkezi Kala-i Sultaniye(Çanakkale) dir.

serveti mahalliyeinin başlıca menabiinden bulunan bağıcılığın inkırazdan vekayesi için ecnebi ispirto ve şarap vesair müskiratından yerli şarap ve ispiritoları rekabet kabil olamayacak bir suretde müstehlikatı dahiliye(dahili tüketici) resmi istifası vesair tedabirin icrası Bab-ı Âli'ye işar olunmuştur.

1.1.18. İpekböcekçilik Sanatı

İpekböcekçilik sanatı Memaliki Şâhâneleri sanayi-i ziraiyesinin en mühimlerinden bulunduğundan istihsal esbab terakkisi için Hüdavendigâr Vilayeti'nde müessis olan harir(ipek) Darüttalimi misüllü Selanik, Halep vilayetleriyle Amasya Sancağı'nda birer Harir Darüttalimi ve numune dutlukları tesisi ile gerek ipek böceği ve gerek dut ağaçları yetiştirilmek ve Pastör usulü üzere illetden salim ipek böceği tohumunu istihsal olunmak usulleri, ahaliye tefhim edilmek(anlatılmak) için bir layiha tanzim edilerek maliye nezaretine irsal olunmuş ise de cevap alınmadığından cevap alındığında bu işin dahi neticepezir(neticelenmiş) olacağı derkar bulunmuştur.

Bundan başka illetden salim ipek böceği tohumunu istihsal ve fûruhatına(elde edilip satılmasına) dair şimdilik Hüdavendigâr Vilayeti'yle İzmir Sancağı'ndan meriyilicra olmak ve ilerüde sair vilayata da teşmil edilmek(yayılmak) üzere bir talimat layihası kaleme alınarak meriyet ahkamına(geçerli kanunlarına)irade-i seniyye-i hazret padişahileri şerefsünuh buyrulmasıyla zikr olunan vilayet ve livada mevki icraya vaz' olunmuş ve bir de Duyun Umumiye Varidat Mahsusa idaresince tanzim olunan Harir Nizamnamesi Layihası gerek hazine-i celilenin ve gerek ahalinin menafii gözedilmek ve sanatı mezkûrenin terakkisi dahi temin edilmek suretiyle tadil ve tashih olunub nezareti müşarileyhimaya irsal olunmuş olduğu gibi yine sanatı mezkûrenin bazı vilayetlerde müceddiden tesisi için Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti merkezi olan Rodos'a bu sene dahi beş bin adet dut fidaniyla on beş kutu ipek böceği tohumunu ve Bozcaada'ya iki bin dut fidaniyla iki kutu ipek böceği tohumu ve Yozgat Sancağı'na on beş kutu ipek böceği tohumunu tarifnameleriyle beraber Duyunu Umumiye vasıtasıyla gönderilmiştir.

1.1.19. Ala Yağ ve Peynir İmali

Yağ ve peynir, Memaliki Şâhâneleri mahsulatı sanayiye ziraiyesi meyanında haizi ehemmiyet fevkaled olduğundan nefis yağ ve her türlü peynir imali usulünü ahaliye göstermek için şimdilik Halep, Sivas, Adana numune tarlalarına ve Hüdavendigar çiftliğine süthane alet ve edevatı celb ile zikrolunan numune tarla ve çiftliklerinde birer süthane tesisi derd-dest bulunmuştur.

1.1.20. Meyve Sebze Kurutmak Usulünün Tamimi

Memaliki Şâhânelerinde kesret ve nefasetle(çoklukla ve kıymetli bir şekilde) husule gelmekte olan enva' meyve ve sebzeyi güzel kurutmak usulünü ahali henüz bilmediğinden ve Avrupa'da ve Amerika'da bu usul üzere meyve ve sebze kurutulmasından pek çok istifade edildiğinden usul mezkure üzere meyve ve sebze kurutmak yolu şimdilik Ankara ve Hüdavendigar Vilayetleri'nde ahaliye irae edilmek için maa teferruat iki kıta tahbîr makinesinin Avrupa'dan celbi derdest olub bu sene meyve ve sebze vilayeteyn mezkureteynde tecrübelerinin icra ve ahaliye iraesî mukarrer bulunmuştur(kararlaştırılmıştır).

1.1.21. Gül Fidanları Yetiştirilmesi

Memaliki Şâhânelerinde gül yetiştirmeye kabiliyetli olan yerlerde gülistanlar vücuda getirilerek gül yağı gibi bir mahsul nazik mühimmeden istifade olunması ötedenberi nazarı dikkate alınmış ve zaten bu babda Bab-ı Âli'den dahi tebliğat vaki olmağla ziraat müfettişleri ve numune tarlaları müdürleriyle muhabere olunarak pek çok mevakiin gül yetiştirmeye kabiliyetleri olduğu anlaşılımış idüğünden icap eden vilayata gönderilerek gülistanlar vücuda getirilmek üzere kazanlıktan miktarı kafi gül fidanları celbi mümkün olup olmadığı Bulgaristan imareti komiserliği baş kitabetinden iştişar olunmuş(bildirilmesi istenmiş) ve mümkün olacağı cevabı alınarak iş yalnız bedeli miktarının araştırılmasında kalmıştır ki bu da inşaallah teala an karib anlaşılacak bu sene icap halin icrasına müsaraat olunacağı(teşebbüse geçileceği) derkar bulunmuştur.

1.1.22. Çay Mahsülü

Memaliki Şâhânelerinin bazı cihetlerinde çay husule geldiği istihbar olunub bunun teksiri ise mucib fevaidi azime olacağından ziraat müfettişleri ve numune tarlaları müdürleri ile bu babda icra-yı muhaberat olunmuş ise de henüz bir netice-i katiyyeye iktiran olunamamış(ulaşılammamış) olup mamafih iş takip edilmekte bulunduğu cihetle kariben netice-i matluba istihsali me-mul bulunmuştur.

1.1.23. Kahve Ziraati

Memalik-i Mahruse-i Şâhânelerinde ziraat ve felahatin(çiftçiliğin) ıslahına ve henüz malum olmayan nebatatı müfidenin(faydalı bitkilerin) ihdası ziraatına teşebbüs olduğu şu zaman müsâadât iktiranda kahve gibi cihanın her noktasında istimal olunan(faydalanılan) bir mahsul fevaid averin hitta-i vasia-i Yemaniyeden maade(geniş Yemen ülkesinden başka) iklimi yetiştirmesine müsait olan sair vilayati şahanelerinde dahi yetiştirilmesi esbab ve vesailinin istihsali(vasita ve vesilelerinin elde edilmesi) emr mühim ziraatın i'tilagir olması(yükselmesi) hakkındaki iradat hikmet-i gayât hazret elleriyle cümle-i cemilesinden olmasına mebnî mukaddema mahsul-u mezkûrun sureti zeri ve tımarı vesairesi hakkında istihsal olunmuş olan malumatı havi yapılan bir talimatname Yemen vilayetine irsal olunmuş ve bunun malumatı mahalliye ile bittatbik noksanı olduğu halde ikmal ve zevaidi(fazlahğı) var ise tayyı işar olunması üzerine talimatname-i mezkûr ikmal ve irsal olunmuş ve bu işe dair bazı malumat verilmiş olduğu gibi kahve ziraatına ve tımarına aşına iktiza eden adamların altışar yüz kuruş maaş ve bin beşer yüz kuruş harcırah ile bulunabileceği bildirilmiş ve bu sırada hat-ı mezkûrede bazı memuriyetlerde bulunarak kahve ziraatına gereği gibi kesb vukuf etmiş olan ve mahsul mezkûrun Trablusgarp'da yetiştigi tahkikgerdesi bulunan(tahkik ettiği görülen) İsmail Efendi namında biri kahve ziraati hususunda istihdamını istida etmiş(istemiş) olmasına ve hal ve kaline(sözüne) nazaran bu iş erbabından olduğu anlaşılıp zatan ücretle Yemen'den adam celbi ve

istihdamı halinde çünkü bunlar işlerine devam etmeyerek savuşup terki hizmet etmek ve binaenaleyh iş neticesiz kalmak gibi ahval vukuu emsaliyle müstedlil bulunmasına mebni kahvenin yetişmesine iklim ve arazisi müsaid olan diğer vilayati şâhânelerine icabı kadar tohum ve talimatname gönderilerek zer' ettirmek ve mahalleri ziraat müfettişleri ve numune tarlaları müdürleri marifetiyle bitta'kib tarifati lazime icra ve netayic-i matlube istihsal ve inba olunmak üzere(haber verilmek üzere) kahve ziraatine en ziyade iklimi müsaid bulunan Trablusgarp vilayetine mumaileyh İsmail Efendi'nin memuren iğramıyla oraca netice alındıktan sonra Bağdat ve Diyarbakır vilayetlerine dahi iğramı kararlaştırılarak keyfiyet Bab-ı Âli'ye işar kılınmıştır.

1.1.24. Limon ve Portakal Ağaçlarına Ariz Olan Hastalığın Tedavisi

Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Suriye vilayetlerinde portakal ve limon eşcarı pek külliyyetli olup vilayeteyn mezkûreteynin menabi-i mühimme-i servetinden(mühim servet kaynaklarından) bulunduğu halde takriben otuz seneden beri bunlara kermez tabir olunur bir hastalık ariz olarak tedabir-i ciddiye-i indifaiye(ciddi ortadan kaldırma tedbirleri) ittihaz ve icra olunmamış olduğundan kısmı azamı mahv olmuş ve mütebakisi(geri kalanı) dahi mahv olmağa yüz tutmuş olmasıyla oralara Girid'de mevcut bulunan yolova ziratörlerden ikişer adet gönderilmiş ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'de eşcar-ı mezkûrenin sureti tedavisini ahaliye fiilen irae etmek(göstermek) için memuru mahsus iğram olduğu gibi Suriye Vilayeti'nde müdavati lazime icrası(tedavisi) mahalli ziraat müfettişliğine bildirilmiş ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'de bu hastalığın önü alınmak için birkaç bahçelerde sekiz kısım su ve bir kısım kürek ve bir kısım petrol mahlutuyla(karıştırılmasıyla) tedavi tecrübesi icra olunarak netice-i matluba görülmüş ve bu babda ahalice dahi kanaati kamile husule gelip eşcar-ı mezkûrenin ol vecihle tedavisine devam olunacağı mahallinden alınan mazbatadan anlaşılmiş olmağla tedavi-i mezkûrun Cezayir mezkûrede umumiyet üzere icrasıyla zikr olunan

hastalığın külliye izalesi için sarfi lazım gelen paranın tahsisi Bab-ı Âli'ye işar olunmuştur.

1.1.25. Yabani Zeytun Ağaçları

Memaliki Şâhânelerinin bazı cihetlerinde pek çok yabani zeytun ağaçları mevcut olup bunlar aşılacak olur ise servet mahalliyeinin tezayidine ve dahl küllisi olacağı derkar bulunmuş ve hatta şu maksada mebni o misüllü ağaçları aşıl原因ların on sene müddetle öşürden muafiyetleri nizam altına alınmış olduğu halde nasılsa bu iş şimdiye kadar sureti ciddiye nazar-ı dikkat ve iltizam olunmamış olduğundan ve Antalya Sancağı ve Adana Vilayeti dahilinde zikr olunan eşcardan pek çok bulunduğu işarat-ı mahalliyeinden anlaşıldığından ilerüde mevâki-i sairede bulunan o makule eşcara dahi tamim edilmek üzere şimdilik liva-i mezkûrde ve Adana'da vaki yabani zeytun eşcarını aşıl原因ları zımında civar kurra(köyler) ahalisinin mecbur tutulması hakkında bir layiha tanzim olunmuştur.

1.1.26. Ormanlar

Ormanlar ciyadet(tazelik, yenilik), hevayı mucib ve yağmuru calib olduğu gibi sellerin arazi-i mazruayı paymal hasar etmesine(mahvetmesine) mani olmasıyla her halde lazımü-t teksir olduğundan orman yetiştirilmesi usulü ahaliye meccanen lacilü-t tevzi fidanlar yetiştirilmek üzere birer fidanlık teşkil olunması kararlaştırılmış ve icab eden eşcar tohumları celb edilerek iktiza eden vilayata gönderilmiş olduğu gibi su kenarlarında kain arazi-i haliyede(boş arazide) orman yetiştirilmek için bir nizamname layihası kaleme alınmıştır.

1.1.27. Mantar Meşesi

Memaliki Şâhânelerinin Bahr-i Sefid sevhilinde mantar meşesi yetişeceği tahkikat-ı vakiadan anlaşıl原因 ve bu cins meşeden her yerde olduğu gibi Memaliki Şâhânelerinde dahi külliyele isti'mal olunmakta olan(kullanılmakta olan) tape ile sair şeyler imal edilmekte olmasıyla bunun yetiştirilmesi fevaidi kesireyi müeddi(çok faydalara vesile) olacağı derkar olduğundan Fransa'nın ciheti cenübiyesiyle Cezayir'de

yetişen nevinden miktarı kafi tohum celp edilerek Halep, Adana, Hüdavendigar, Selanik numune tarla ve çiftlikleriyle Halkalı Numune Çiftliği'ne ve Cidde mutasarrıflığına irsal olunmuş ve bunun suret garsi(dikilmesi) ve tımarı hakkında icap eden risale derdest tanzim ve tab' olunmuştur.

1.1.28. Okalıptus Ağacı

Okalıptus tabir olunan şecer nafiin(faydalı ağacın) Memaliki Şâhânelerinde yetiştirilmesi ormanlar husulüyle cibayet havayı ve ağaçtan hali mahallerin bu yüzden mamuriyeti gibi pek çok muhsenatı mucip olduktan başka şecer mezkûr zayi adidede istimal olunmakta(kesilmiş ağaç olarak kullanılmakta) bulunduğu cihetle ahalinin istifade-i nakdiyesini dahi müstevcib(münasip) olacağından bunun havas metnuasından(nitelikli çeşitlerinden) ve hangi iklimde ne suretle yetiştirilerek ne gibi işlerde istimal olunduktan bahis birer risalenin vücuduna lüzum görünmüş olmasıyla ol vecihle bir risale tertib ile tab' ettirilmiş ve çünkü şecer mezkurun numuniye Memaliki Şahanelerinin Arabistan iklimi daha müsaid olduğundan lisan arabeye dahi tercüme ve temsil ettirilerek Diyarbekir ve Malatya ve Arabistan'ın bazı cihetlerine irsal olunduğu gibi bunun icabı kadar tohumu dahi Avrupa'dan celp olunup o cihetlere derdest irsal bulunmuştur.

1.1.29. Söğüd Ağacı

Memaliki Şâhânelerinin pek çok yerlerinde ve alehusus bataklık mevakiinde söğüt ağaçları mevcut olup bunlar havayı tasfiye ettikleri cihetle eşcarı nafiadan bulduklarından ve Avrupa'da sepet imalinde ve ağaç fidanları bağlamakta isti'mal olunup buralarda bulunmayan bir nevi söğüdün vücuda getirilerek teksir edilmesi(çoğaltılması) mucip fevaid(faydalı) olacağından icabı kadar tohumu Avrupa'dan celp ile numune tarlaları ve çiftliklerine gönderilmiş ve tımarı ne vecihle icra olunmak lazım geleceğine dair bir risalenin tanzim ve tabı derdest bulunmuştur.

1.1.30. Ziraat İstatistiği

Ziraat ve felahatın(çiftçiliğin) ve hayvanat-ı metnua-i ehliyenin(çeşitli ehil hayvanların) ıslah ve teksiri evvele mirde ne gibi mahsulat ve hayvanat yetismekte olduğunun ve bunların müstahsilatı hayvaniyenin(üretilen hayvanların) fiyat mahalliyeleriyle ne kadarı nerelere ihraç ve ne miktarı dahilde sarf ve istihlak edilmekte(kullanılmakta) bulunduğu bilinmesi ve bu da istatistik cetvelleri ve ziraat haritaları tanzimine mütevakkıf bulunmasına(bağlı bulunmasına) mebni bimene teala saye-i terakkiyatvaye-i hazreti mülükdarilerinde ierüde vilayat saireye dahi tamim edilmek üzere şimdilik Ankara ve Hüdavendigâr vilayetleriyle İzmîd Sancağı'nda o misüllü istatistik ve haritaların vücuda getirilmesi tensib olunarak zatan umur ziraatin tahsisatı umumiyesi meyanında bunun için karşılık olduğundan ol vecihle icra-yı icabı derdest bulunmuştur.

1.1.31. Ziraat Heyet Fenniyesinde Bir Muhasebe Masası Teşkili

Balada hâmegüzar(kalemle yazılmış) arz ve beyan olduğu üzere umur ziraat için Ziraat Bankası'ndan muhasasat vafiye efrac olduğu(devlet bütçesinden ayrılan para yeterli olduğu) ve bunların sarfiyatı nezarete inhisar ettiği(bırakıldığı) cihetle muhassasatı mezkûre ile numune çiftlik ve tarlalarında vukubulacak hasılat ve edilecek masarîf hesabı için ziraat heyeti fenniyesinde bir muhasebe masası teşkil olunarak burada tutulacak defatir ve cetvelleri numuneleri yapılub tab' edilmiş ve işe beden ve mübaşeret kılınmış olduğu(başlandığı) gibi ziraat mektepleriyle numune çiftlik ve tarlalarının varidat ve makbuzat ve medfuatını(sarf edilmiş paralarını) ve demirbaş alat ve hayvanatını mübeyyin bir dereceye kadar kuyud(kayıtlar) mevcut ise de bunlar suret muntazamada ve bir siyakda(üslubda) olmadığından bu kere kayud mezkûre için yeknesak(değişmez) olarak icap eden defterler ve cedveller numuneleri yapılarak mahallerine irsal olunmuş olmağla oralardan her ay nihayetinde gönderilecek cedveller defteri kebire geçirilerek gerek merkezce ve gerek taşraca vukubulacak her türlü

makbuzat ve sarfiyat makadiri(miktarları) yek nazarda tayin edeceği derkar bulunmuşdur(aşıkâr olmuştur).

1.1.32. Ziraat Müfettişleri ve Muallimler Nizamnamesi

Ziraat müfettişlerinin vezai fi şimdiye kadar bir güne nizam ve talimat ile tayin edilmemiş ve binaenaleyh bunların istihdamından pek de netayici matlubaya iktiran edilememekte(ulaşılammakta) bulunmuş olduğu gibi ziraat ve felahatin bihakkin tealisi Avrupa'da olduğu üzere ziraat müfettişlerinden maade erbabı ziraatla daima münasebatda bulunarak onlara irae-i tarik nafi' eylemek(faydali yolları göstermek) ve ziraat dersi umumileri ve mevsim şitada(kış mevsiminde) mekatibi rüşdiye ve idadiyede ziraat dersleri vermek vesair ıslahat ziraat ile iştigal etmek üzere ihtiyacat nisbetinde ziraat muallimleri istihdamına mütevakıf olup gerek ziraat müfettişlerinin ve gerek ziraat muallimlerinin vazifelendirilmesiyle sureti taltif ve terfileri hakkında bir nizamname layihası tanzim olunub Bâb-ı Ali'ye takdim olunmuştur.

Tafsilatı maruzanın ekseri bir takım teşebbüsatdan ibaret olup bunların netayici ise ilerüde saha-i husule vasil olmak tabii ve zatan takibattan bir an hali kalınmamakda olduğu cihetle semaratı nafia matluba(taleb edilen faydalar) peyderpey iktitaf edilerek(meyveleri alınarak) saye-i teveffikatvaye-i hazreti hilafetpenahilerinde umuru ziraatce bir çok teceddüdatı nafianın(faydalı yeniliklerin) teysirnümayıpiruz olmasıyla(hayırla kolaylaştırılmasıyla) Memaliki Şâhâneleri bir ravza-i mamure-i füyuzatbahşa haline gireceği(mamur bir bahçe şeklinde tecelli edeceği) bedihî bulunduğundan(aşıkâr olduğundan) şu vesile ile de mefruz ahde-i kaffe-i bendegan olan da'vat tezayid eyyam ömr ve ikbal ve tevafür şevket ve iclal hazret zillullahilerinin tekrarıyla tezyin zeban memlukiyet olunur katbe-i ahvalde emrüferman kerametbeyan padişah celil-ül-unvan ve şehinşah yegane-i devran velinimet biminnetimiz velinimet bi-imtinan efendimiz hazretlerininindir.

Sonuç

Bu makalede ele alınan layiha, bizlere Sultan II. Abdülhamid dönemi ziraat, orman ve hayvancılığına dair genel bir bilgi vermektedir. İlgili layihada ziraat, orman ve hayvancılığa ilişkin problemlerin tespiti yanında çözüm yollarına dair öneriler de ortaya konulmuştur.

Söz konusu layiha Ziraat ve Fen Heyeti tarafından tespit edilen muhtelif konularda 32 başlıktan oluşmaktadır. Bu layihayı yazma gerekçesi Osmanlı ülkesinin her tarafını geliştirme ve servet haline getirecek fiili eserler ve kararların başlıcalarını ortaya koymak şeklinde dile getirilmektedir. Bu layiha bir ıslahat raporu olarak kabul edilebilir.

Ayrıntısıyla Padişaha arz edilen hususların çoğunun bir takım teşebbüslerden ibaret olup bunların neticelerinin ise ileride peyderpey alınacağı ifade edilmektedir. Ziraatçe yapılacak yeniliklerin gerçekleştirilmesiyle Osmanlı ülkesinin mamur bir hale geleceği de ifade edilmektedir.

Dönemle ilgili tespit edilen meseleler çoğunlukla rasyoneldir. Çözüm olarak sunulan teklifler de yine bu minval üzere uygulanabilir olarak görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA. YY.EE. 12/26(29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

Araştırma Kaynakları:

- Aydeniz, T.(2021). "Mustafa Lütfi Efendi Tarafından Sultan II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Bir Layiha Üzerine Değerlendirmeler", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, Yıl. 2021, Cilt. 5, Sayı. 2, ss.253-269.
- Kütükoğlu, M.(2003). "Layiha", *TDVİA*, Cilt. 27, Ankara: ss. 116.-117.
- Türk, İ.C.(2015). "Osmanlı Memleketlerinde İlkokullar ve Umumi Mektepler Açılarak Bu Mekteplerin Çoğaltılmaları ve Islah Edilmelerine Dair II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Layiha", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 54, Erzurum: ss. 713-726.